

Reszegi Katalin

Két hegyvonulat Árpád-kori névállományának összevető vizsgálata

1. Bevezető

1.1. A hegynevek, különösen az Árpád-kori hegynevek vizsgálata meglehetősen mostohán kezelt területe a magyar névtörténeti kutatásoknak. Míg a település- és a víznevek régtől e történeti diszciplína érdeklődésének a középpontjában állnak, a hegynevekkel lényegesen kevesebb munka foglalkozik, átfogó elemzésükre pedig ezidáig még senki sem vállalkozott. Érdeemesnek tűnik pedig a hegyneveket is bevonni azokba a kiterjedt vizsgálatokba, amelyeket a településnevek és a víznevek körében végeznek, a hegynevekről feltárt ismeretek ugyanis több téren is gazdagíthatják a történeti névtani kutatások tudásanyagát. A már alaposabban vizsgált névfajták feltárt jellemzőivel egybevetve megrajzolhatók e névtípus sajátosságai, névrendszerbeli összefüggései és egyedi vonásai, a kutatások időbeli kereteinek kiterjesztésével pedig lehetőség nyílik a hegynevek nagyfokú állandóságának axiómaként kezelt tételét konkrét névanyagon is felülvizsgálni. A nevek alkotásában részt vevő földrajzi köznevek, köztük a hegyrajzi köznevek is szókészletünk legkorábról adatható elemei közé tartoznak, s ráadásul igen gazdag előfordulásúak, ezért vizsgálatukat a nyelvtörténet nem mellőzheti. A történettudománynak szintén igen megbízható forrását képezik a helynevek, a honfoglalást követő évszázadokban a Kárpát-medence etnikai, nyelvi viszonyainak feltárásában szinte egyedüli forrásként szolgálnak: e kérdésekben a település-, illetve víznevek vizsgálata révén kirajzolódó képet tovább árnyalhatják a hegynevek vizsgálatának eredményei. A hegynevek kutatása azért sem mellőzhető továbbá, mert nagy elemszámú névfajta: a kiemelkedések nevei a település- és a víznevek mellett megítélésem szerint az Árpád-korból fennmaradt legnagyobb névrendszert alkotják. Az általam összeállított korpusz mintegy 800 nevet tartalmaz a korból.

1.2. A Kárpát-medence hegyneveivel foglalkozó munkák jelenleg szinte kizárólagosan KISS LAJOS nevéhez köthetők. Kutatásaiban e téren az egyik fontos vonalat egy-egy jól körülhatárolható terület neveinek a felderítése képviseli: munkái révén képet kaphattunk például a Szilágyság (1981), illetve a középkori Heves vármegye domborzati arculatáról (1991). A szerzőnek azonban nem volt

célja az, hogy feldolgozza a vizsgált területek teljes hegynévállományát, csupán válogatott az etimológiailag nem vagy kevésbé áttetsző nevek köréből.¹

E témába vágó írásainak másik csoportjában, a helynevek kronológiai és származásbeli rétegeit bemutató dolgozataiban a hegyneveket szintén érinti KISS LAJOS,² emellett a hegynevek történeti rétegződésének önálló tanulmányt is szentelt (1997), melyben részletesen tárgyalja a *Tátra*, a *Fátra* és a *Mátra* hegy-ségnevek kapcsolatát, keletkezését, továbbá az ókorból származtatható és a Karoling-kori hegynevek eredetét, illetve továbbélését. Az ómagyar kor sajátosságainak szemléltetésére a kor hegynévállományából időrendben közel ötven nevet emel ki, s adja meg etimológiájukat. E vizsgálatok összegzéseként azt hangsúlyozza, hogy a hegynevek körében a magyar elnevezők mellett számolnunk kell különféle szláv, illetve román névadókkal is, mégpedig olyan módon, hogy az alacsonyabb dombvidékek és hegységek magaslatait jobbra magyarok, a bükk- és a fenyveserdő határán felüli csúcsokat pedig inkább az ott élő szlávok és románok nevezték el (1996a: 441, 1997: 157). Történeti, valamint származásbeli rétegződésük szempontjából ugyanő vizsgálta meg három hegyvidékünk, a Börzsöny, a Bükk és a Heves–Borsodi-dombság mintegy harminc hegynevét, kitérve a hegynévadás általános indítékainak feltárására is (1997: 161–3).

1.3. KISS LAJOS ilyen irányú kutatásaihoz kívánok magam is kapcsolódni annyiban, hogy munkámban az Árpád-kori hegynévállományban fellelhető névrétegeket mutatom be. A vizsgálat során azonban a nevek nyelvi-kronológiai rétegeinek összevetése mellett a területiség szempontját is érvényesítem: két hegyvonulat neveit hasonlítom össze nyelvi szempontból, a HOFFMANN ISTVÁN által kidolgozott elemzési keretet véve alapul (1993).³ A nyelvi elemek tárgyalásakor kitérek az általuk kifejezett szemantikai tartalmakra, és bemutatom a neveket létrehozó névalkotási szabályokat is. E három szempont együttes alkalmazásával ugyanis — miként GYÖRFFY ERZSÉBET a víznevek kapcsán arra rámutatott — differenciáltabban láthatjuk a helynevek szerkezeti felépítését, illetve nagyobb távlatból a helynévadás szemantikai és lexikális bázisának, valamint a névalkotási szabályoknak az összefüggéseit (2004: 129).

A korpust a Garam és a Hernád folyóvölgyei által határolt, két egymáshoz közel eső hegyvidéknek a neveire korlátoztam (Bars, Hont, Nógrád, Heves, Gö-

¹ Hasonlóképpen járt el akadémiai székfoglaló előadásában is, ám ott a szomszédos országok, sőt távoli kontinensek egy-egy hegynevét is beemelte az elemzésbe, hogy szélesebb összefüggésekben is láthassuk a magyar hegynevek jellegzetes vonásait (KISS L. 2001).

² A magyar, a szláv, illetve a román névadók tevékenységét mutatja be „A Kárpát-medence régi helynevei” című munkájában (1996a: 441–2), „A honfoglalás és a letelepedés a földrajzi nevek tükrében” című tanulmányában pedig a hegynevek ókori és Karoling-kori rétegeinek rövid ismertetése olvasható (1996b: 965).

³ Hasonló vizsgálatokat végzett PÓCZOS RITA a víznevek körében (2004).

mör, Borsod és Abaúj vármegye területén), egyrészt a mai Északi-középhegység nagy részének, azaz a Börzsöny, a Cserhát, a Mátra, a Bükk és a Cserehát kiemelkedéseinek, másrészt a Selmeci-hegység, a Jávoros és a Szlovák-érchegység vonulatának a neveit gyűjtöttem össze. A történeti hűség kedvéért helyesebbnek látom a mesterséges tájnevek helyett a két hegyvonulatot földrajzi elhelyezkedésük alapján megjelölni: az előbbit déli, az utóbbit északi vonulatként említem a továbbiakban. Választásomat az indokolja, hogy — bár szomszédos, egymással párhuzamosan futó hegyláncokról van szó — lényeges különbség mutatkozik a két területen a névhasználók tekintetében: az északi vonulat vidékén ugyanis jóval nagyobb számú szláv lakossággal kell számolnunk. KISS LAJOSnak az Árpád-kori Magyarország etnikai és nyelvi vonatkozásait tárgyaló írásaiból képet kaphatunk a honfoglalás korának, valamint az Árpád-kor végének etnikai-nyelvi viszonyairól, amely szerint a honfoglalást megelőzően mindkét területen jelentős számú szláv népesség élt. A magyarság elsőként a déli vonulat területeit szállta meg, s az ott megtelepülők nagy számban átvették a leigázott szlávok helyneveit (1988). Minthogy a szláv eredetű helynevek aránya (különösen Nógrád vármegyében) a hegyek között nagyobb (1999a: 15), a honfoglalás kori szlávok ott valószínűleg továbbélt, a honfoglalást követő szláv-magyar kétnyelvűség viszonyairól azonban nincs pontos képünk. Az Árpád-kor végén a vizsgált területek jelentős részének köznépe már túlnyomórészt magyar nyelvű volt, de az Ipoly völgyétől északra a honfoglalás kori szlávok nagyobb számban megmaradt, és emellett e területekre a 13–14. században jelentős újabb szláv népesség is betelepült (KISS L. i. m.).

A magyar és a szláv névhasználók arányának eltérése feltételezhetően különbségeket mutat a két vidék névállománya között is. Minthogy a két hegyvidék földrajzi arculata lényegében hasonló,⁴ a névállományban feltehetően megmutató különbségek bizonyosan a két hegyvidék lakosságának nyelvi viszonyaival magyarázhatók. Az összevető vizsgálatban ennek megfelelően — előzetes feltevéseim szerint — a nevek nyelvi felépítésében, valamint a névadási szokások, illetőleg a nevek változása terén várhatóak számottevő különbségek. A szláv réteg vizsgálata ugyanakkor nemcsak a magyar hegynévadásra gyakorolt hatása miatt lehet érdekes, hanem a folyamat kétirányú volta miatt vizsgálnunk kell — amennyiben ezt az adatok lehetővé teszik — a magyar nevek esetleges hatását is a szláv nevek körében.

⁴ A két vonulat domborzatában mutatkoznak különbségek: az északi hegylánc magasabb, mint a déli, ahol szinte dombvidékeket is találunk, továbbá az északi vonulat egybefüggő, míg a délit nagyobb völgyek szabdalják. Mindennek azonban nemigen lehetnek nyelvi, a nevekben megjelenő következményei, az eltérés leginkább a nevekbe beépült hegyrajzi köznevekben tükröződhet vissza.

A két hegyvidék névállományának összeállításához forrásként GYÖRFFY GYÖRGY történeti földrajzának köteteit használtam fel (Gy.),⁵ s az ennek alapján létrehozott adattárba a déli vonulat területéről 118 denotátum 119 nevének összesen több mint 150 adata, míg az ezzel párhuzamosan emelkedő északi vonulat kiemelkedései közül 111 denotátum 114 nevének összesen mintegy 170 adata került be.

A két vonulat névállományába felvettem a szorosabban vett (azaz latinul *mons*, *monticulus* stb. földrajzi köznévvvel minősített) hegynevek mellett a hegyek részeinek a megnevezéseit is, tehát például a 'hegyoldal' jelentésű *mál* vagy a 'hegynek hirtelen, meredeken leszakadó vége' jelentésű *homlok* (HEFTY 1911: 211) földrajzi köznévi alaptagú neveket is bevontam a vizsgálataimba. Noha az ilyen nevek mellett is gyakran a *mons*, *monticulus* szerepel, mégsem valószínű, hogy e nevek valóban az egész hegy megnevezésére szolgáltak, inkább csak a hegy valamely részét jelölhették. Igaz, a nevek között arra is van példa, hogy a hegy valamely részének a megnevezése utóbb az egész magaslat nevévé vált. A nevek által jelölt objektum egyértelmű meghatározása azonban az ilyen esetek többségében ma már nem lehetséges. A bizonytalanságok miatt és az átláthatóbb tárgyalás kedvéért a továbbiakban a terminus jelentéskörét kiterjesztve egységesen a hegynév kifejezést használom az ilyen módon egybeállt viszonylag heterogén névanyag minden elemére.

2. A magyar réteg

A két hegynévállományban eltérő arányban vannak jelen a belső keletkezésű nevek: a déli vonulat kiemelkedéseinek mintegy négyötöde, az északi vonulat hegyeinek pedig csupán kétharmada viselt korszakunkban magyar névadással létrejött nevet. A belső keletkezésű hegynevek nagyobb része kétrészes név: a déli vonulatban a nevek 57%-a ilyen struktúrájú, az északi vonulatban ez az arány valamivel kisebb: 52%. A továbbiakban az egy- és kétrészes neveket külön tárgyalom, az egyes csoportokon belül szófaji-szemantikai szempontok szerint csoportosítva a névanyagot.

2.1. Egyrészes nevek

2.1.1. Ebben a csoportban a legtöbb adat földrajzi köznévvvel azonos alakú szórvány: mindkét hegységrendszer területéről igen nagy számban adathozható önálló használatban a *bérc* és kisebb számban a *halom* lexéma. E két földrajzi közné

⁵ GYÖRFFY adattára szinte teljes egészében lefedi a vizsgált két hegyvonulatot, csupán Zólyom és Szepes vármegye déli részének, illetőleg Torna vármegyének az adatai hiányoznak belőle. A GYÖRFFY által közreadott kötetek azonban — mivel az Árpád korra vonatkozó források teljes névanyagát közlik — így is elegendő és teljesen megbízható adatot szolgáltatnak a vizsgálat elvégzéséhez.

kapcsán azonban érdemes az adatokat egyenként megvizsgálni, a szövegkörnyezet alapján ugyanis a legtöbb esetben kiderül, hogy közsői említéssel van dolgunk, azaz a lexémák lényegében a latin fajtajelölő közsői elemek mintájára (valójában oklevélszóként) szerepelnek az iratokban: 1295: in qd. *berch* Seleumal dicto (Gy. 3: 70), 1341/1347: in latere 1 *Berch* transit ipsum *Berch* caditque ad solarem vallem alterius *Berch* (Gy. 3: 125), 1276: super 1 altum *holm* seu monticulum (Gy. 3: 218). A kiemelkedésre utaló földrajzi köznevek ugyanakkor jelentéshasadással a hegyek megnevezésévé is válhattak, a tulajdonnévi *Bérc*, illetve *Halom* nevek száma azonban mindkét hegyvonulatban igen csekély, és általában a valós nyelvi státusuk, tulajdonnévi jellegük is rendkívül bizonytalanul ítélhető meg. A déli vonulatból esetleg ide sorolhatók: 1305: per verticem montis quod vulgo *beerch* dicitur (Gy. 4: 289), 1327: per eudem montem qui vulgo *berch* vocatur (Gy. 4: 252), 1303/1352//1450: ad 1 monticulum *Holm* vocatum (Gy. 1: 815), ezekben az oklevélrészletekben az adatok tulajdonnévi jellegét a szövegkörnyezet talán valószínűsíti. Az északi vonulatból az 1330: monticulo *Berch* adatot az oklevél másik tulajdonneve (viam *Beerchuth*) alapján tarthatjuk esetleg tulajdonnévnek (Gy. 1: 85). Az 1318: ad monticulum quod vulgo *Holum* dicitur (Gy. 1: 139) adat tulajdonnévi volta viszont kevésbé egyértelmű. E két lexémán kívül a déli vonulatban csupán a *domb* szerepel kiemelkedés megnevezéseként: 1329/1406: monticulo ... vulgo *domb* (Gy. 1: 154), az északi vonulatban pedig a *mál* jelöl önmagában hegyet (pontosabban hegyoldalt), ám — miként a szövegkörnyezet mutatja — köznévként: 1276: supra qd. *mal* (Gy. 3: 218).⁶

Az északi *Gerendes* ([1245]/1245: *Grendus*, Gy. 3: 150, 174) névben szintén földrajzi közév rejlik: a szláv eredetű *s* a magyarban is meghonosodott *gorond* ~ *gerind* ~ *girind* ~ *görönd* 'mélyen fekvő területből, mocsárból, árvízből kiemelkedő lapos domb, földhát' lexéma (ÚMTsz., TESz. *gorond*). Bizonyára földrajzi köznevet tartalmaz a déli vonulat *Erdej* ([1077–95]/+1158//PR: *Erdey*, Gy. 3: 42, 115) hegyneve is, amely a hegyet borító erdőségre utaló földrajzi köznévi képzős származéka lehet (az ilyen névalakulatokra ld. például *halom* > *Halmaj*, FNESz. *Halmaj*). A földrajzi köznévből ténylegesen tulajdonnévvé vált formák mindkét területen az egyrészes névállománynak csupán alig több mint egyhuzadát teszik ki.

2.1.2. A köznévi eredetű egyrészes nevekben a földrajzi köznevek mellett kisebb számban mindkét névállományban találkozunk növénynevekkel, állatnevekkel, illetve anyagnevekkel, melyek többnyire valamilyen formánssal — leggyakrabban az *-s*, egy-egy névben a *-d*, *-gy* képzővel — ellátva váltak a kiemel-

⁶ A helyet jelölő magyar közsői értékű elemek latin nyelvű oklevelekben való előfordulásának jelenségéhez *s* használatuk különböző okainak és módozatainak részletes áttekintéséhez ld. HOFFMANN 2004: 50–9.

kedés megnevezésévé. Ezt a megoszlást mutatják a növényvilágra utaló, jelöletlen *Kőrís* (1280: *Keurus*, Gy. 3: 42, 76) és a formánssal jelölt *Nyíres* (1325/1347: *Nyres*, Gy. 1: 789), *Szőlős* ([1265]/1265: byrch *Zeuleus*, Gy. 3: 139) nevek a déli területen, valamint az északi vonulat névállományában a jelöletlen *Bükk* (1260: *Bik*, Gy. 3: 150, 205), illetve a jelölt *Mogyorós* (1291: *Munoros*, Gy. 3: 182) és *Somogy* ([1245]/1245: *Symug*, Gy. 3: 150, 174). A kiemelkedés növényvilágára utaló nevek között érthetően a fanevek megjelenése a legjellemzőbb, az állatnévből alakult hegynéveknél ugyanilyen szembetűnő a madárnevek súlya. Madárnévből alakult a déli *Csókás* (1303/1352//1450: *Chokas*, Gy. 1: 736, 815), valamint az északi *Rárós* (1327: *Rarous*, Gy. 4: 303) hegy neve. A déli *Bolhád* ([1200 k.]: *Bulhadu*, Gy. 4: 209, 277) név esetében JUHÁSZ DEZSŐ szerint azonban nem a vidéken előforduló sok bolha szolgáltatta a névadás alapját, ezzel a tipológiai jellemzővel ugyanis egyedül állna a tájnevek között. Véleménye szerint valószínűbbnek tarthatjuk, hogy egy *Bolha* ~ *Bolhád*-féle személynévből településnév > területnév > végül tájnév átvitelével alakulhatott (1988: 64). E magyarázatot azonban erősen elbizonytalanítja, hogy a korból nem adatolható az egész metonimikus alakulásmód alapjaként feltételezett személynév. Anyagnév az alapja a déli vonulat területén a *Mész* (1303/1352//1450: *Meez*, Gy. 1: 736, 815) hegynévek, s ide kell sorolnunk a *Karancs* (1327: *Karanch*, Gy. 4: 209, 227) hegynévet is, amennyiben a *garancs* ~ *göröncs* 'göröngy' (KISS L. 1997: 160, FNEsz.) jelentésű főnévből eredeztethető. Az északi *Agyagos* (1279: *Ogyogos*, Gy. 3: 150, 227) szintén a kiemelkedés talajának anyagára utal.

2.1.3. Szóösszetételből ritkán alakul hegynév, ezzel kizárólag a déli — közvetve az állatvilágra utaló — *Ravaszyuk* (1256: Berch *Rvvozlik*, Gy. 3: 42, 108) hegynévben találkozunk, amely metonimiával alakult a 'rókakatorék' jelentésű közszóból.

2.1.4. Képzetlen melléknév csupán a déli vonulatban szerepel: a *Világos* (+1275/[XIV.]: *Vylagus*, Gy. 3: 42, 139) a hegy színét jelöli, a *Belső* (1341/1347: ad montem *Belsew*, Gy. 3: 42, 125) hegynév pedig a kiemelkedés elhelyezkedésére utalhat, ez utóbbi névtípussal azonban a magyar hegynévrendszerben nem igen találkozunk, ezért feltételezhető — ha nem csupán az oklevélbeli említés számlájára írható ez a névszerkezet —, hogy egy elsődleges kétrészes (*Belső-hegy*-féle) névből alakulhatott elliptikus szerkezeti változás eredményeként. A folyamatos melléknévi igenevet rejtő *Dongó* (+1194: *Dungou*, Gy. 1: 801) nevet a hegyen hallható jellegzetes hanghatás motiválhatta.

2.1.5. Néhány hegynév alakilag személynévvel egyezik meg: a déli vonulatbeli *Bölcs* (1280: *Beylch*, Gy. 4: 258; vö. *Belch* szn., ÁSz.), illetve az északi *Konrád* (1331/1394: *Konerad*, Gy. 3: 150, 229, 230; vö. *Conradus* szn., ÁSz.) és *Türk* ([1245]/1245: *Turk*, Gy. 3: 151, 238; vö. *Turk* szn., ÁSz.) hegynévben vélhetően magyar személynév rejlik (az utolsó népnevet is takarhat). A szintén

északi *Szirk* (1334: *Zyrk*, Gy. 2: 461, 538) hegynevén esetében egy szláv *Szirk*-féle személynév (vö. *Syrek* szn., FNESz.) válhatott magyar névadás eredményeképpen a kiemelkedés megnevezésévé. Meg kell azonban jegyezni, hogy a személynévi névadás, s különösen a pusztaszemélynévi metonímia feltételezése a kiemelkedések nevében kevésbé megalapozott, mint a településnevek esetében.⁷ Ebben a névtípusban ezért számolni kell a személynév > településnév > hegynevén áttétel lehetőségével is.

2.1.6. Településnévből alakultak metonimikus névadással a *Dédes* (1247: *Dedus*, Gy. 1: 736, 769), *Gyúl* (1075/+1124/+1217: *Gcohl*, Gy. 4: 242, 247), *Lapásd* (1227: *Lapasd*, Gy. 4: 249) nevek a déli területen. A *Börzsöny* (1138/1329: *Belsun*, Gy. 3: 150) hegység neve szintén településnévre vezethető vissza: a valószínűleg szláv eredetű (*Nagy*)*börzsöny* helység nevéből alakult.⁸ Az északi vonulatban csupán a *Lám* (+1135/+1262/1566: *Lom*, Gy. 3: 150, 183, 215) hegynevén esetében gondolhatjuk, hogy az azonos nevű közeli szláv eredetű településnév rejlik benne, nem zárható ki azonban a kevésbé jellemző hegynevén > településnév alakulásmód sem.

2.1.7. A hegyet borító erdőség neve vonódott át a kiemelkedés megjelölésére a déli vonulatbeli *Várerdő* (1265: per montem ... *Warerdev*, Gy. 4: 263) hegynevén, valamint az északi *Apátbükke* ([1266]/1266/1274: *Apat Byky*, Gy. 3: 150, 155, 254), *Feketeerdő* (1413: *Fekethe erdew*, Gy. 2: 457) és *Palaszkabükke* (1333/1334: *Palazkabiky*, Gy. 2: 461, 512) nevek esetében. Az is elképzelhető azonban, hogy e névelőfordulások a latin *mons* 'hegy' megjelölés ellenére is az erdőségek megnevezői voltak, hiszen névhasználói kompetenciánk alapján tudjuk, hogy gyakran csupán nézőpont kérdése, hogy milyen szemlélettel határozzunk meg egy hegyet. Mindamellert meg kell jegyezni, hogy az elsődlegesen erdőséget megnevező névformák hegynévi használata nem ritka a korai ómagyar korban.⁹

⁷ Erre KÁLMÁN BÉLA is felhívja a figyelmet a „Földrajzi nevek etimológiai szótára”-ról írt ismertetésében, amelyben kifogásolja KISS LAJOS eljárását, amikor is kellő bizonyíték nélkül pusztaszemélynévi eredetűnek ítél hegyneveket. Ám e véleményében egyik-másik esetben mintha kissé maga a recenzens is elbizonytalanodna, és óvatosabban fogalmaz. A *Badacsony* névnél még egyértelmű az elutasító állásfoglalása: „Hegynek nem szokás személynévet adni”, a *Geté*-hez fűzött megjegyzése azonban már kevésbé határozott: a hegynevek ritkán szoktak személynévből keletkezni (vö. 1979: 300–3).

⁸ A hegynévnek a kizárólag meleg égövön tenyésző *börzsöny* fanévvel való összekapcsolása nem helytálló (FNESz., KISS L. 1997: 163). Talán az magyarázhatta a növénynévi származtatást, hogy az oklevelekben *silva*-ként megjelenő *Börzsöny* hegynevén mögött olyan elsődleges erdőnevet gyanítottak, amely jellegzetes fájáról kaphatta a nevét.

⁹ KISS LAJOS pedig arra hívja fel a figyelmet az erdőnév > hegynevén metonímia kapcsán, hogy az elentétes irányú kapcsolatra is van példa, mivel a fakitermelésre, makkoltásra alkalmas s ezért gazdaságilag különösen értékes erdővel borított hegyeink gyakran mint *silva* 'erdő', s nem mint

2.1.8. Más, a hegy közelében lévő különböző helyek nevei is gyakran váltak metonimikus névadással a kiemelkedés megnevezésévé: leggyakrabban kétrészes helynevek alakultak ilyen módon hegynévvé. A déli területen a *Medves* (1290/1303/1479: *Medus*, Gy. 2: 461, 485, 4: 209) nevű bazaltfennsík vélhetően a közelében folyó, ezen a területen adatokkal nem igazolható, másutt azonban előforduló *Medves* nevű patakról kaphatta a nevét (ehhez ld. KISS L. 1997: 160). Az *Izsákláza* (1295: *Ysaaclasa*, Gy. 3: 42, 70; *láz* 'tisztás, szénatermő hely, rét, irtvány', vö. TESz. *láz*), *Miklósluga* (1248/1326: *Myklousluga*, Gy. 1: 736, 767; **lug* 'erdei rét', vö. FNESz. *Miklósluga*) nevekben rétnek a megnevezése rejlik. Az északi területen is megtalálható ez az elsődleges helynévfajta: *Hegyláz* (1290/1303/1479: *Hyglaz*, Gy. 2: 461, 485), *Ökörmező* (1291: *Wkurmezeu*, Gy. 2: 460, 543). A *Munuhpest* (1266/1283: *Munuhpest*, Gy. 2: 461, 545) név pedig a hegy oldalában lévő barlangot jelölhette elsődlegesen, mivel benne a *pest* 'üreg, barlang' földrajzi köznévvé rejlik (FNESz. *Pes-kő*; DÉNES 1999: 108, 2005: 164–6).

2.1.9. Az egyrészes nevek jelentős hányada szláv eredetű: a déli vonulatban az egyrészes nevek egynegyedénél számolhatunk a szláv eredeztetés lehetőségével: pl. *Kemenc* (1331/1394: *Kemench*, Gy. 3: 150, 229) < szl. *kamen* 'kő', *Orl* ([1245]/1245: *Orl*, Gy. 3: 150, 174) < összl. **orьbъ* 'sas' (vö. FNESz. *Orló*), az északi vonulatban ez az arány lényegesen magasabb: az egyrészes nevek kétötödét sorolhatjuk ide: pl. *Hradissza* (1256/[c: 1266?]/1297//1520: *Hradyscha*, Gy. 3: 151, 238) < *hradište* 'várhely' (vö. FNESz. *Haragistya*); *Visnyice* (1295/1315: *Wysniche*, Gy. 2: 461, 530) < szláv *višňa* 'meggyes' (vö. FNESz., ŠMI-LAUER 1970: 191). E nevek a magyar névrendszer elemeként megnevező funkcióval jellemezhetők.

2.2. Kétrészes nevek

2.2.1. Alaptag

A kétrészes nevek alaprészeként mindkét vonulat hegynevei körében érthető módon a hegyrajzi köznevek a leggyakoribbak, s ezek mindkét vonulat neveiben meglehetősen változatosan jelentkeznek. Ebben a pozícióban mindkét hegyvonulatban a *hegy* lexéma a leggyakoribb, ezzel közel azonos számban szerepel hegynevek utótagjaként a *bérc* földrajzi köznévvé is a vizsgált két területen, a *kő* lexéma hasonlóan gyakori használata azonban csupán az északi vonulatban jellemző. Ezek mellett kisebb számban, de mindkét hegyvidéken láthatjuk a *halom* és a *mál* 'hegyoldal' földrajzi közneveket is ebben a szerepben. A *fő* 'hegy; hegy vagy szikla teteje' (HEFTY 1911: 107), *határ* 'területek közötti választóvonal,

mons 'hegy' szerepeltek okleveleinkben (1996: 442, 1997: 166), erre a vizsgált korpuszból a *Börzsöny* (+1258: *silva Bersen*; Gy. 3: 150, 184, 241, 209), valamint a *Mátra* (1216 [c: 1217]/1230: *silva Matra*; Gy. 3: 42, 67, 92, 113, 120, 123, 139, 144, 146) említhető példaként.

sáv, illetve az ezt jelölő tárgy vagy természetes alakulat' (TESz.), *köz* 'személyeket, dolgokat egymástól elválasztó terület, térköz' (TESz.), *tő* 'hegynek, dombnak alsó része' (HEFTY 1911: 367) és *verő* 'hegy vagy völgy délnek néző, napnak kitett oldala' (DÉNES 1982: 7, FNESz. *Verő-máj*) hegyrajzi köznevekkel ezzel szemben csak a déli vonulat névállományában találkozunk: Fertés-*fő* (1341/1347: *Fertysfeu*, Gy. 3: 42, 124), Vátolyaszó-*tő* (1295: *Watulozoutu*, Gy. 3: 42, 70), Nagydél *verője* (1341/1347: *Nogdelwereie*, Gy. 3: 42, 125). A *homlok* 'hegynek hirtelen, meredeken leszakadó vége' (HEFTY 1911: 211), *hát* 'széles tetejű magaslat, földhát' (TESz.) viszont csak az északi vonulatban fordul elő: Csiszta-*homlok* (1294/1321/XVII.: *Chysta humluk*, Gy. 3: 150, 233), Kecse-*hát* (1278: *Kechkehat*, Gy. 4: 210, 265), talán ide sorolható a *havasok* is, amely azonban csak latinra fordítva szerepel az itteni névanyagban: Golcsa-*havasok* (1255: *alpes Golcha*, Gy. 1: 40, 98, Gy. 2: 460).

A földrajzi köznevek mellett csupán a déli vonulat névállományában találunk kétrészes nevek alaptagjaként helyneveket, s ott is csupán a Kis-*Galya* (1325/1347: *Kysgala*, Gy. 1: 789), Nagy-*Galya* (1325/1347: *Noggala*, Gy. 1: 736, 789) nevekben. Ez azt mutatja, hogy a differenciálódás mint névalkotási mód a régi magyar hegynevek körében meglehetősen ritka lehetett.

2.2.2. Bővítményi rész

A fajtajelölő funkciójú utótagokkal szemben a kétrészes hegynevek bővítményi részeit felépítő lexémák skálája igen változatos.

2.2.2.1. Mindkét vonulatban a legjellemzőbb *k ö z n é v i* előtagok közé tartoznak a növénynévi névelemek, melyek egyaránt előfordulnak képző nélküli, valamint *-s* formánssal ellátott formában, amint azt a déli vonulatbeli Borsó-hegy (1298/1390: *Borsowhyg*, Gy. 1: 785), *Szilfa* bérce (1256: *Zylfabercy*, Gy. 3: 42, 108), *Szőlő-mál* (1295: berch *Seleumal*, Gy. 3: 42, 70), *Bodzás-hegy* (1248/1326: *Bozyasheg ~ Bozyashegy*, Gy. 1: 767, 768), *Bükkös-fő* (1341/1347: *Bykusfew*, Gy. 3: 42, 124), *Hagymás közbérce* (1341/1347: *Hagmaskwzberche*, Gy. 3: 125),¹⁰ *Szederjes-kő* (1326: *Zederiesku*, Gy. 3: 42, 105) nevek mutatják. A kiemelkedés növényvilágára utaló előtagok az északi vonulatban is közel azonos arányban szerepelnek képző nélküli és képzett formában: *Jávor-hegy* (1291: *Jaurheg*, Gy. 2: 460, 543), *Szőlő-mál* (1219: *Zevlevmal*, Gy. 3: 150, 155, 250), *Körtvélyes-hegy* (1332: *Korthweleshygh ~ Kurthwelusheygh*, Gy. 1: 40, 91), *So-*

¹⁰ A *Hagymás közbérce* név szerkezeti felépítése, s így a névrészek funkciójának megítélése is bizonytalan. A fenti tagolás alapján az előtag vadhagymával benőtt helyre utal, az utótag pedig közepső hegyhátat jelölhet (vö. Kiss L. 1991: 76). A névnek fölvethető ugyanakkor *Hagymás-köz bérce* tagolási lehetősége is, ebben az esetben az előtag a — közvetlen adatokkal nem igazolható — *Hagymás-köz* helynév lehet. Ez utóbbi esetben azonban a név szemantikai struktúrája is más jellegű.

mos-bérc (1333/1334: *berch Sumus*, Gy. 2: 461, 512), Szőlős-hegy (1260: *Sce-leushyg*, Gy. 3: 205).

A ritkábban előforduló, állatnevet tartalmazó nevek is hasonló megoszlást mutatnak az előtag jelöltsége tekintetében: *Galambok* bérc (1265: *Golombuk berchy*, Gy. 4: 263), *Sertés-hegy* (+1258: *Sertes heyg ~ Sertesheyg*, Gy. 3: 150, 241), *Csókás-kő* (1315/1339: *Chokasku*, Gy. 1: 736, 767), *Nyulas-bérc* (1268: *Nulosberch*, Gy. 4: 238) a déli területen, illetve *Bagoly-kő* (1240: *Boglku*, Gy. 2: 461, 499), *Kecske-hát* (1278: *Kechkehat*, Gy. 4: 210, 265), *Sólyom-kő* (1243/1335: *Solyomkeo*, Gy. 2: 461, 533), *Ölyves-bérc* (1341: *Wluesberch*, Gy. 2: 461, 517) az északi területen.

A déli vonulatban kiemelkedően nagy számban találkozunk anyagnevekkel: *Homok-hegy* (1280: *Homoheg*, Gy. 4: 321), *Kő-hegy* (1250: *Kuhyg*, Gy. 4: 258), *Kő-mál* (1327: *Kumal*, Gy. 4: 289), *Agyagos-bérc* (1227: *Ogogovs berch*, Gy. 4: 249), *Köves-bérc* (1298/1390: *Kuesbere [ɔ: Kuesberc]*, Gy. 1: 785), *Köves-hegy* (1295: *Kuesheg*, Gy. 4: 261), *Meszes-mál* (1280: *Mezesmal*, Gy. 4: 321). Az északi területen ez kevésbé jellemző kategória: csupán a *Kövecses-halom* (1337: *Kuechusholm*, Gy. 2: 551), *Köves-bérc* (1327: *Kuesberch*, Gy. 4: 302) nevekben lelhető fel.

Az építménynevek minden esetben jelöletlen formában szerepelnek a hegynevekben, amint ezt a déli *Kápolna* bérc (1341/1347: *Capulnaberche*, Gy. 3: 42, 125), *Vár* hegye (1295: *Warhygi*, Gy. 3: 42, 70) nevek mutatják. Az északi vonulatban csupán a *Vár-hegy* (1333/1334: *Waarheg*, Gy. 2: 461, 512) név utal a kiemelkedően lévő építményre.

A nevek felépítésében részt vevő további — változatos szemantikai tartalmat tükröző — köznévi elemek formáns nélküli és formánssal ellátott formájukban egyaránt előfordulnak: a déli korpuszba tartozó *Iker-kő* (1262: *Ykurku*, Gy. 3: 150, 200) két kiemelkedést jelöl, a *Nyerges-bérc* (1227: *Nerges berch*, Gy. 4: 249) a hegy alakjára, az *Őr-hegy* (1304/1335//1376: *Ewrhegh*, Gy. 3: 42, 144) és a *Fertés-fő* előtagja a hegy funkciójára utal, az utóbbi olyan helyet jelöl, ahol fürdőző hely van az állatok számára (KISS L. 1991: 76). Az északi terület nevei hasonló képet mutatnak: az *Éles-bérc* (1331/1332/XVIII.: *Elesberth*, Gy. 3: 153, 274), *Hegyes-hegy* (1255: *Hygyshyg*, Gy. 1: 40, 98), *Lyukas köve* (1296/1488: *Lwkaskwy*, Gy. 3: 224) a kiemelkedés alakjára utal. A *Bálvány-kő* (1267/1272: *balwankew*, Gy. 1: 78) talán pogány istentiszteleti helyet jelölhet, de az is lehetséges, hogy a kiemelkedés növénytakarójával áll kapcsolatban: sok ecetfa, vagyis bálványfa nőhetett rajta (vö. KISS L. 1997: 164).

2.2.2.2. A legszembetűnőbb különbséget a képzetlen m e l l é k n é v i elemeket tartalmazó hegynevek arányában találjuk: e nevek a déli vonulatban a két-részes névállomány kilenced részét alkotják. Képzetlen melléknév szerepel a *Kék-halom* (1270/1284: *Keykholm*, Gy. 3: 42, 64), *Kerek-kő* (*1248/1326: *Ke-*

rekku, Gy. 3: 107), valamint a Közép-hegy (1256: *Kuzephyg*, Gy. 3: 42, 108), Közép-mál (1280: *Cuzepmal*, Gy. 3: 42, 76) és a két különböző hegy megnevezésére is használt Közép-bérc (1258: *kuzepberch*, Gy. 1: 88; 1298: *Kvzepberech*, Gy. 1: 760) nevekben. Az északi vonulatot reprezentáló korpuszban jóval nagyobb számban, a kétrészes nevek mintegy ötödében vesznek részt képzetlen melléknevek a hegynevek felépítésében, s a melléknevek jelentésköre is változatosabb. A kiemelkedés méretére utal a Nagy-bérc (1269/XVIII.: *Nogberk [ɔ: Nogberch]*, Gy. 4: 298), színére a Vörös-kő (1327: *Weresku*, Gy. 4: 209, 289), hőmérsékleti viszonyaira a Lágymányos ([1219]/1219: *Lagku*, Gy. 3: 150, 155, 250; *lágymányos*, vö. FNEsz. *Lágymányos*), Meleg-hegy (1331/1347: *Meleekhegh*, Gy. 2: 461, 483, 526), növényzet nélküli voltára a Szár-hegy (1295/1315: *Zarheg*, Gy. 2: 461, 530; *szár* 'kopasz', vö. TESz.) név. A kiemelkedés viszonyított helyzetét jelölik meg a Közép-bérc (1280: *Kuzepberch*, Gy. 1: 93), Közép-kő (1240: *Cuzepku*, Gy. 2: 461, 499), valamint a három különböző kiemelkedést megnevező Köz-bérc (1243/1335/XVII.: *Közbercz*, Gy. 2: 460, 533; 1269/XVIII.: *Kuzberch*, Gy. 4: 210, 298; 1280: *Kuzberch*, Gy. 1: 139) hegynevek.

A melléknévi igenevek a kétrészes nevek felépítésében kisebb szerepet játszanak. A déli terület névállományában folyamatos melléknévi igeneveket találunk: a Verő-mál (1303/1494: *Werewmal*, Gy. 4: 250) a hegy hőmérsékleti viszonyaira utal, bár itt az előtag földrajzi köznévnél is tekinthető. A Homlóló-kő (+1258: *Homlolo kw*, Gy. 3: 150, 241) elnevezés előtagja a *homlóló* 'ledönt, felforgat, elpusztít' igéből alakult, s talán pusztuló hegyet jelölhet (KISS L. 1997: 131). Az északi vonulatbeli Akasztó-hegy (1291: *Akasztowhegy*, Gy. 2: 461) név feltehetően annak az emléket őrzi, hogy rajta egykor akasztófa állt, hiszen az akasztás a földesúri bírászkodás korában meglehetősen gyakori igazságszolgáltatási eljárás volt. A Hasadt-kő (1330, 1331: *Hasathkeu*, Gy. 1: 40, 100) névben szereplő befejezett melléknévi igenév pedig talán a kiemelkedés állapotára utalhat.

Számnév csupán az északi vonulatbeli Három-hegy és Két-halom nevekben szerepel, melyek — amint ezt a latin megjelölés is mutatja: 1291: ad 3 montes *Harumheg* (Gy. 2: 460, 543), illetve 1232>1347: ad duo monticula ... vulgo *Kethalm* (Gy. 2: 515) — három, illetve két dombnak az összefoglaló elnevezései lehetnek.

2.2.2.3. A melléknévi elemek eltérő aránya mellett a másik szembetűnő különbség az, hogy a déli vonulat állományában lényegesen nagyobb a *t u l a j - d o n n é v i* névelemek aránya; s ez a különbség leginkább a helynévi előtagok terén mutatkozik meg.

Személynevet gyaníthatunk a déli vonulatbeli *Apc* halma (1261/1271: *Apucholma*, Gy. 3: 67, 118; vö. ÁSz. *Apuc*), *Buku* lese (1265: *Buckulese*, Gy. 4: 229; vö. ÁSz. *Buck*), *Bata* köve ([1240]: *Bathakue*, Gy. 1: 810; vö. ÁSz. *Bata*), *Gyula*

halma (1366/XVIII.: *Gyula halma*, Gy. 4: 292), *Jeles* bérce (1341/1347: *Jelusberche*, Gy. 3: 42, 125) nevekben, melyekben a személynevekhez egy-egy birtokos személyjeles földrajzi köznévi kapcsolódott. Az északi vonulat névállományában valamivel nagyobb a személynévi névrészek aránya: *Dános* köve (1245/1264: *Danuskue*, Gy. 2: 461, 548; vö. *ÁSz. Danus*), *Károly* lese (1243/1335: *Karulesy*, Gy. 2: 461, 533), *Mátyás* hegye (1341/1347: *Mathyashege*, Gy. 2: 485), *Szólát* hegye (1324/1326: *Zolachyuge*, Gy. 3: 150, 155, 236; vö. *ÁSz. Solat*), *Tóbiás* lese (1243/1335, 1243/1335/XVII.: *Tobiaslesy*, Gy. 2: 461, 519).¹¹

A kétrészes nevek előtagjaként nagyobb számban csupán a déli területen szerepelnek helynevek. A *Telekes*-köz (1298/1390: *Thelekuskuz*, Gy. 1: 785, 811) előtagjában a közeli település neve rejlik. A *Makjánvára* hegye (1337/1446: *Makyanwarahegy*, Gy. 3: 42, 114, 134) név szerkezete nem egyértelmű, talán a hegyen lévő épület neve jelenik meg a hegynév előtagjában.¹² Az *Ikreshegy*-fő (1341/1347: *Icrushygfew*, Gy. 3: 42, 125), a *Magashegy* bérce (1256: *Mogoshegbercy*, Gy. 3: 42, 108), illetve a *Nagydél* verője (1341/1347: *Nogdelwereie*, Gy. 3: 42, 125) nevek előtagja kétrészes hegynév. E nevekben vélhetően részegész viszony fejeződik ki, vagyis a név egésze az előtaggal jelölt kiemelkedés egy részére vonatkozhat. Az északi vonulatban csupán a *Jászó*-havasok (1286: *alpis Jazov*, Gy. 1: 40) és a *Kassai*-Nagy-hegy (1317: *magnus mons Cassouien-sis*, Gy. 1: 40, 103) előtagjában szerepel helynév. E hegynevek azonban csak latinul adathatók, s nehéz megítélni, hogy valóban létező magyar nevek latin fordításai-e vagy csupán körülírások.¹³

A belső keletkezésű nevek speciális csoportját alkotják azok a kétrészes nevek, amelyek szláv eredetű hegynévi előtagja magyar földrajzi köznévi kapcsolódott össze. Ez utóbbi szerepben mindkét korpuszban leggyakrabban a *hegy* lexéma fordul elő: ezt mutatják a *Bugyihó* hegye (1283: *Budihohege*, Gy. 3: 150, 205), *Konyha*-hegy (1327: *Kuhnyaheg*, Gy. 4: 209, 289), *Zsarna* hegye (1256: *Zarnahyge*, Gy. 3: 42, 108), *Zsarnó* hegye (1321: *Zarnohygy*, Gy. 1: 153) nevek a déli vonulattól, valamint a *Bagonya*-hegy (1327>XIX.: *Bagonya-hegy*, Gy. 3: 151), *Ladica* hegye (1323: *Ladychahegye*, Gy. 2: 461, 516), *Szol*-hegy (1291: *Zolheg*, Gy. 2: 460, 543), *Viszoka* hegye (1323: *Wyzukahyge*, Gy. 2: 461, 510)

¹¹ E nevekben talán egykori birtokosok nevét sejtethetjük. A kiemelkedések esetében azonban kevésbé egyértelmű a birtokosi viszony megítélése, mint a településeknél, méreteiknél, jellegükénél fogva ugyanis kevésbé hihető, hogy a hegyek egyetlen személy birtokába tartozhattak. A személynévi előtag emellett más funkciókat is betölthetett.

¹² Lehetséges azonban, hogy a hegynév arra utal, hogy a várhegy egy *Makján* nevű személy birtokába került (ld. ehhez Gy. 3: 114). E lehetőségnek azonban egy *Makján várhegye* forma jobban megfelelne.

¹³ GYÖRFFY a latin kifejezéseket tulajdonnévnek tekinti.

elnevezések az északi vonulatból. Az északi vonulatban emellett gyakori a *bérc* főnév is: *Brizó bérce* (1331/1394: *Brizoberche* ~ *Brizouberche*, Gy. 3: 229), *Ladica-bérc* (1232>1347: *Lasichaberch*, Gy. 2: 461, 515), *Vidosza bérce* (1341: *Viduztaberche*, Gy. 2: 460, 493), *Zalatna bérce* (1291: *Zalathnaberche*, Gy. 2: 501). Bár a *bérc* szó szláv eredetű, meglehetősen korán bekerült a magyar nyelvbe,¹⁴ s bizonyosan magyar közszóként járult a szláv nevekhez. Emellett egy-egy esetben a *halom* és a *kő* is szerepel a déli korpuszban: *Garabos-halom* (1256: *Garaboshalm*, Gy. 1: 125), *Szlovik köve* (1281: *Slovyk Keve*, Gy. 3: 150).

A szláv eredetű helynevet tartalmazó névcsoport mindkét hegyvidéken a leggyakoribb névtípusok közé tartozik. Szembetűnő azonban, hogy a déli vonulatban e nevek lényegesen nagyobb arányban, az esetek több mint kétötödében váltak kétrészesé magyar közszóval összetélt alkotva, az északi területen ugyanakkor a szláv eredetű névrészt tartalmazó nevek csupán alig több mint egynegyede ilyen struktúrájú. Ezek a nevek az utolsó névadási mozzanat alapján a magyar névrétegbe sorolandók: magyar nyelvű névadók hozták őket létre úgy, hogy egy már meglévő szláv névhez kapcsoltak magyar helyfajtajelölő földrajzi köznévi lexémát. Érdekes azonban a már eredetileg is hegynévként funkcionáló alakulatot annak a névrétegnek az elemei között is számba vennünk és vizsgálnunk, amelyben keletkezett, hiszen természetesen ezek a névrészek is rávilágíthatnak a szláv névállománynak mint rendszernek a jellemzőire.

2.3. A magyar névrétegről mindezek alapján összefoglalóan a következőket mondhatjuk el: mindkét hegyvonulatban a kétrészes nevek alkotják a névállomány nagyobb hányadát, ám az északi vonulatban valamelyest kisebb az ilyen struktúrájú nevek aránya. A két terület helyneveiben a neveket alkotó nyelvi eszközök köre szinte teljesen azonos, jelentősebb különbségek inkább az egyes nyelvi elemek arányában mutatkoznak meg: a déli vonulatban nagyobb részben találtunk tulajdonnévi összetevőt tartalmazó neveket, míg a melléknevek súlya kisebb. Az északi hegyvidék korpuszában viszont dominálnak a különböző melléknévi elemeket tartalmazó nevek, s ezzel párhuzamosan csekélyebb a tulajdonnévi, különösen a helynévi elemek száma.

3. A szláv réteg

A szláv névréteggel kapcsolatban felmerülhet annak a lehetősége is, hogy e nevek egy része talán valójában nem is volt a magyar helynévrendszer része, hanem csupán a szláv népesség körében használták. Ez a gyanú — amit a nagy időbeli távolság miatt ma már lehetetlen egyértelműen igazolni vagy cáfolni —

¹⁴ A *bérc* szó első adatai az 1210-es évekből valók ugyan, ám az ezt követő években igen nagy számban fordul elő az ország különböző területeit leíró oklevelekben, ami azt mutatja, hogy a 13. század első felében a magyar nyelvterület nagy részén már használatban volt. Nagyfokú elterjedtsége arra utal, hogy átvételére lényegesen korábban kerülhetett sor (RESZEGI 2004: 153).

különösen az egyrészes hegynevekre vonatkozóan lehet indokolt. A magyar földrajzi köznévvvel kiegészült neveket azonban — mint azt az előző részben láthattuk — a magyar névhasználók is kétségkívül ismerték és használták. Azon nevek esetében, amelyeknél szerkezeti változás nem ment végbe, érdemes a nevet tartalmazó oklevél szövege alapján a környező helyek neveit is megvizsgálni, mivel a kiemelkedés közeléből adathozható magyar helynevek (köztük esetleg hegyek megnevezései is akadhatnak) talán valószínűsíthetők a szláv eredetű név magyar névrendszerhez tartozásának. Az északi vonulatbeli *Szitnya* hegyet például Almás és Bél települések határában említik, a *Somogy* és a *Gerendes*, illetve a szláv *Orl* hegynevek mellett, magyar névhasználók tehát bizonyosan éltek ezen a vidéken a korban, s ismerhették a szláv eredetű hegynevet. Biztosak lehetünk a magyar névhasználatban akkor is, ha a név hangtani arculata magyar hangváltzási folyamatokról árulkodik. A szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával alakult a szláv *Ples* helynévből a magyar *Pilis*, s a szláv *kamen* 'kő' köznévből származó szláv *Kamenec*-ből hangrendi kiegyenlítődéssel lett *Kemenc* a magyar névhasználatban. A *Bugyihó hegye*, *Brizó bérce* formák is magyar névhasználatra utalnak, mivel vokalizálódott bennük a szláv eredetű előtag eredetileg képzőként funkcionáló szóvégi *v* (> *β*) hangja.

A két hegyrendszer kiemelkedéseinek Árpád-kori nevei között meglehetősen nagy számban találunk elsődlegesen szláv neveket. Arányuk azonban a két területen eltérő: a déli vonulat hegynevei közül csupán minden ötödik név szláv eredetű, az északi vonulatban viszont a nevek mintegy harmadáról tételezhető fel, hogy szláv jövevénynév.

Az egyes névrétegekhez sorolt nevek arányáról azonban meglehetősen nehéz nyilatkozni, ennek egyik oka az, hogy számos olyan névvel találkozhatunk, amely szláv és magyar etimonra egyaránt visszavezethető. A *Garáb* helynév és a *Garabos*-halom előtagja kapcsolatba hozható az ősszláv *gъrbъ* 'domb, hát' (ŠMILAUER 1970: 75, TÓTH V. 2001: 60) jelentésű szóval.¹⁵ Mindkét név származtatható ugyanakkor a szláv *grab(r)ъ* 'gyertyán' (ŠMILAUER 1970: 71, FNESz. *Garbócbogdány*, *Garbolc*, TÓTH V. 2001: 60) közszóból is. A *Garáb* esetében emellett számolnunk kell a közeli *Garáb* településnévből való metonimikus alakulás lehetőségével is, amely a szláv és a magyar névrendszerben egyaránt végbemegetett. Gyaníthatunk azonban a vizsgált névrészekben egy magyar *Garáb* személynevet (vö. ÁSz. *Garab*, FNESz. *Garáb*, *Grábóc*, TÓTH V. 2001: 60–1), sőt a *Garabos*-halom esetében egy *Garabos* személynevet is (ÁSz. *Garabos*, AOKt. 1: 264/518), a személynévből való alakulás pedig bizonyosan a magyar névrendszerben ment végbe.

¹⁵ A *Garabos*-halom előtagjának tövéhez ebben az esetben az átvételt követően a magyar *-s* képző kapcsolódhatott. Hasonló alakulással találkozunk a *Rudas* hegynév esetében is, amelyről az alábbiakban lesz szó.

Néhány, végső etimonját tekintve szláv eredetű név esetében sem lehet egyértelműen megállapítani, hogy szláv közszóból alakult szláv helynév átvételével van-e dolgunk, vagy a szláv közszó került be a magyarba, s immár magyar közszóként szolgált a kiemelkedés megnevezésének alapjául. A *Galya* hegynév például a régi szláv **gola* 'fátlan, füves hegy, havasi legelő' jelentésű közszóra vezethető vissza (FNESz. *Galyatető*, KISS L. 1997: 163), kérdéses azonban, hogy miként került be a magyar névrendszerbe. Igen valószínű, hogy a közszóból alakult szláv **Gola* helynév átvétele a magyar hegynév, nem zárhatjuk ki azonban annak a lehetőségét sem, hogy a régi szláv **gola* köznévként honosodott meg a nyugati szlávval érintkező magyarban (vö. magyar népnyelvi *galya* 'hegyi tisztás; kopasz (erdőtlen) kopár hegy'; ERDEY 1954: 62, FNESz.), s a *Galya* név magyar névadás eredménye lehet. A nevek névrétegekhez sorolását nehezíti továbbá az is, hogy egy részüket az utolsó névadási mozzanat, névelem vagy névrész hozzákapcsolása alapján magyar alakulatnak kell tekintenünk, ugyanakkor ezek mögött sok esetben szláv hegynév rejlik. Ilyen módon alakulhatott a *Bugyihó hegye* is, melynek előtagja egy szláv *Budich*-féle személynévből alakult a birtoklást kifejező szláv *-ovъ* képzővel (FNESz., ŠMILAUER 1970: 29), s ehhez a magyarban másodlagosan kapcsolódhatott a *hegy* földrajzi köznévi birtokos személyjeles alakja. Az utolsó névadási mozzanat alapján tekinthetjük magyar alakulatnak a *Rudas* hegynevet is, melyben vélhetően az ősszláv **ruda* 'érc' (FNESz. *Ruda*) jelentésű főnévből alakult szláv helynév rejlik, ám annak a feltehetően magyar *-s* képzővel alakult belső magyar fejleménye lehet.

A szláv réteghez tartozó nevek szinte kivétel nélkül egyrészesek, csupán az északi vonulatban találkozunk kétrészes hegynevekkel: *Csernahora*, *Kamenahora*. A nevek nagyobb része (a déli vonulatban a nevek 57%-a, az északi vonulatban a nevek 73%-a) szerkezeti változtatás nélkül került be a magyar névrendszerbe, mint pl. a *Galya*, *Lyukó*, *Naszály*, *Oszra* hegynevek a déli és a *Bucsony*, *Drazga*, *Pilis*, *Szitnya* hegynevek az északi vonulatból. A szláv eredetű nevek egy részét azonban magyar földrajzi köznévvvel egészítették ki: így jöttek létre a korábban már említett *Bugyihó hegye*, *Brizó bérce* típusú megnevezések. A szláv eredetű nevek előtaggal való összekapcsolódása csakúgy, mint magyar formánssal való bővülésük, periférikusnak mondható.

3.1. Egyrészes nevek

A szláv névrétegben a különböző névalkotási módok egészen más arányú megoszlását tapasztaljuk, mint a magyar hegynévállományban. A legszembevetőbb különbség az, hogy a szláv hegynevek létrehozásában jóval nagyobb szerepet játszanak a különböző képzők. A szláv korpuszt ezért — minthogy a magyar nevekhez képest lényegesen kisebb számú csoportot alkotnak mindkét vonulatban — a morfológiai felépítés alapján látom célszerűnek tárgyalni.

3.1.1. Különösen az északi területen találunk nagy számban formánssal ellátott alakokat: a neveknek mintegy a fele képzett forma. A déli vonulatban a neveknek csupán az egynegyedéhez járult névképző formáns, s ez a *Bugyihó* hegye és a *Lyukó* (1325/1347: *Lukow*, Gy. 1: 789) esetében az eredetileg birtoklást kifejező *-ovb* képző (ŠMILAUER 1970: 29). A *Lyukó* hegynevet a *Lukács* személynév *Luk(a)* alakjából magyarázhatjuk, alakulhatott azonban az ősszláv **lukъ* 'hagyma' szó *-ovb* melléknévképzős formájából is, számításba kell továbbá vennünk a szláv **lǫkъ* 'ív, íj' szóból való származtatást is (FNESz. *Lyukó-völgy*, ŠMILAUER i. m. 115). Az *-ovb* mellett csupán a *-ьka* ~ *-ьka* képző (ŠMILAUER i. m. 28) szerepel a déli területen a *Pelecske* (1295/1389/XVIII.: *Pelleczke*, Gy. 4: 307) névben, mely a szláv *plěšъ* 'kopaszság, kopasz hely; kopasz hegytető; növényzet nélküli, kopár hely' jelentésű közszóból alakult (BENKŐ 1947: 206, ŠMILAUER i. m. 143, FNESz. *Pilis*). A *Börzsöny* hegynév, mely egy 'parton, dombon lakók' értelmű szláv **Brěžane* helynév átvétele lehet (FNESz. *Nagybörzsöny*), településnév-adási formát tükröz: a szlávban ugyanis a *-jane* gyakori településnévi végződés (ŠMILAUER i. m. 30), hegynevekben azonban csak másodlagosan fordul elő, ilyenkor — mint itt is — metonimikus névátvitel áll mögötte.

Az északi területen a formánsok jóval változatosabb képet mutatnak. Gyakorinak mondható a *-ьňb* melléknévképző: *Aszalna*, *Szitnya*, *Zalatna bérce*. Az *Aszalna* (1308: *Azalna*, Gy. 3: 150, 229) vélhetően a szláv **os(ь)la* 'fenőkő' (ŠMILAUER 1970: 136, FNESz. *Oszlány*, KISS L. 1984: 239) közszóból alakult. A *Szitnya* ([1245]/1245: *Cytun*, Gy. 3: 150, 174) hegynév a szláv *sit* 'szittyó' szóra vezethető vissza, s szittyóval benőtt helyet jelöl (ŠMILAUER i. m. 161, FNESz.). A *Zalatna bérce* előtagja pedig bizonyára az ősszláv *zolto* 'arany' (ŠMILAUER i. m. 198, FNESz. *Zalatna*) jelentésű köznévvvel hozható etimológiai kapcsolatba, s így közvetve utalhat a hegyen folyó aranybányászatra is. Fölvetődhet ugyanakkor a közeli *Szalatna pataka* név szintén szláv eredetű előtagjával való összefüggése is, melyben a szláv **soltъ* 'sós mocsár, sós forrás' közszóból (PÓCZOS 2003: 491, 2004: 116) alakult víznév rejlik. Az északi vonulatbeli hegynevek létrehozásában a *-ьčb* formáns szerepe is jelentős: *Kemenc*, *Visnyice*. A *Kemenc* hegynévben a képző a szláv *kameň* 'kő' (ŠMILAUER i. m. 87) szóhoz járult, a *Visnyice* hegynévben pedig a szláv *višňa* 'meggy' (FNESz. *Visnye*, ŠMILAUER i. m. 191) közszó rejlik. A *-ьčb* képző azonban melléknevekből képez főnevet (ŠMILAUER i. m. 29), a formáns funkciója alapján ezért feltehető, hogy a közszói tőhöz elsőként egy *-ьjb* melléknévképző kapcsolódott, s ehhez másodlagosan járult a *-ьčb*, illetve az *-ica* főnévképző. A *Gerbenec* (1258/1334: *Guerbench*, Gy. 2: 460, 541) hegy neve a régi szláv 'kis domb- vagy hegygerinc, taraj' jelentésű földrajzi köznévből alakulhatott, melyet KISS LAJOS **grebenъcb* formában közöl, ez azonban képzett forma, mely az azonos jelentésű *grebenъ* tő *-ьčb* deminutiv képzős származéka (FNESz. *Garabonc*, *Greben*, *Mezőgerebe-*

nes, ŠMILAUER i. m. 16, 72). A *Ladica-bérc*, *Ladica hegye* nevek előtagjában a képző az ősszláv **lędo* 'irtványföld' közszóhoz (FNESz. *Barslédéc*, ŠMILAUER i. m. 110) kapcsolódott. A hegynévben azonban esetleg egy közvetlen adatokkal nem igazolható, *Ladica* településnév szerepel, a településnévi metonímia azonban a szláv és a magyar névrendszerben egyaránt végbemehetett. Az északi terület nevei körében is felfedezhető a fentiek mellett az elsődlegesen melléknév-képző *-ovъ* formáns: a *Brizó bérce* név előtagjában, melyben a szláv *breza* 'nyír' (ŠMILAUER i. m. 38) fanévhez kapcsolódott, tkp. értelme tehát 'nyíres'. A szintén *-ovъ* képzős *Drénó* (1291: *Dreno*, Gy. 3: 150, 193, 222) település- és hegy-név esetében mindkét irányú alakulással számolnunk kell. Amennyiben a hegy-név tekinthető elsődlegesnek, az szláv eredetű lehet, s alapszava az ősszláv *дърнъ* 'pázsit, gyep, hanság' (ŠMILAUER i. m. 60) főnév. A *Bagonya-hegy* előtagja egy szláv **Bogoj*-féle személynév *-ina* birtoklást kifejező melléknévképzős alakja (FNESz., ŠMILAUER i. m. 29). A *Piliske* hegy-név (1222: *Plesca*, Gy. 3: 250) a *-ька* ~ *-ька* képzővel alakult (szláv közszoí előzményét ld. a *Pelecske* névnél a 3.1.1. pontban).

Az északi vonulatban jellemző az összetett képzők használata is: az **-ьн-ica*, **-ьн-ьс* képzőbokkal alakultak a *Hosztnice*, *Lisznec* nevek. A *Hosztnice* ([1245]/1245: *Hostnice*, Gy. 3: 151, 193) névben talán az ősszláv *gostъ* 'utazó, látogató' személyt jelentő közszóhoz (vö. ŠMILAUER 1970: 70) kapcsolódott a képző. A *Lisznec* (1271: *Lyznehc*, Gy. 4: 267) hegynevet az 'erdő'-t jelentő szláv *лѣсъ* köznéből magyarázhatjuk (ŠMILAUER i. m. 112). Emellett egy-egy névben megtalálható az *-ьникъ* (ŠMILAUER 1932: 500): *Veternyik* (1243/1335/XVII.: *Veternyik*, Gy. 2: 460, 533), valamint a településnevekre jellemző *-jane* formáns is: *Bucsony* (1341: *Buchun*, Gy. 2: 461, 517), e képző azonban — mint már említettem — hegynevekben csupán másodlagosan fordul elő, tehát bizonyosan egy közvetlenül nem adatolható szláv helységnevet gyaníthatunk a hegy-névben, melynek eredeti szláv nyelvi jelentése 'bükkösnél lakók' (FNESz. *Bucsony*, ŠMILAUER 1970: 30).

3.1.2. A képzővel alakult nevek mellett különösen a déli vonulat névállományában merül fel gyakran annak a lehetősége, hogy szláv közszo alaki változás nélkül vált kiemelkedés nevévé. A földrajzi köznevek alaki változás nélküli hegynévvé válására példa a déli vonulatban a két *Galya* hegy-név (+1275/[XIV.]: *Gala*, Gy. 3: 42, 43, 139; 1315/1339: *Gala*, Gy. 1: 767), mely a régi szláv **gola* 'fátlan, füves hegy; havasi legelő' (lásd a 3. pont alatt) jelentésű közszoa vezethető vissza. Emellett — mint fentebb láttuk — a *Garáb* (1234/1550: *Grab*, Gy. 4: 243, 322) és a *Garabos*-halom esetében is számolhatunk a *гъръбъ* 'domb, hát' földrajzi köznéből való alakulással. Az északi vonulatban a 'kopasz hegytető; növényzet nélküli, kopár hely' jelentésű *pilis* földrajzi köznév (1245: *Pylis*, Gy. 3: 188) képző nélküli formában is szerepel hegynévként.

Az északi hegynévállományban más helyfajták nevei is megjelennek. Vélhetően a hegyet borító erdőségről nevezték el a *Drazga* (1331/1394: *Drazga*, Gy. 3: 229, 230) hegyet, melynek alapszava az óegyházi szláv *drežga* 'erdő' főnév (FNESz. *Drezda*). Szintén tájegységnevének jelenik meg a *Szaduszka* (1308: *Zudizca*, Gy. 3: 150, 229) hegynévben, mely az ósszláv **so-těska* 'szurdok, összeszorusulat' jelentésű szóból alakult (KISS L. 1997: 162, 1986: 167–8, ŠMILAUER 1970: 168).

A hegy és település megnevezésére egyaránt használt *Lám* név esetében feltételezhetjük a hegynév elsődlegességét: a szláv *lomъ* 'kő, törmelék' (ŠMILAUER 1970: 113) szó vált alaki változás nélkül a kiemelkedés nevévé. A *Rudas* hegynév (1327: *Rudas*, Gy. 4: 209, 251) egy *Ruda* (< *ruda* 'érc') helynév átvételével alakult, azaz a szláv névrendszerben (a hegy felszínén vagy belsejében folyó) bányászatra utal. A *Ruda* név átvételével az északi vonulatban is találkozunk (1258/1334: *Ruda*, Gy. 2: 460, 541). Az északi *Szol-hegy* névben pedig (1291: *Zolheg*, Gy. 2: 460, 543) a szlovák *sol'* 'só' jelentésű közszó rejlik (ŠMILAUER i. m. 167).

Állatok neve is beépülhetett formáns nélkül hegyek nevébe, ezt mutatja a déli vonulatban a *Szlovik köve* név, melynek alapszava az ósszláv *solъъъ* 'fülemüle, csalogány' (ŠMILAUER 1970: 167) főnév, amely a szlovákban *slávik* formában élt tovább (vö. még lengyel *slowik*, uo.). A *Kuna* (1303/1352//1450: *Kwna*, Gy. 1: 736, 815) hegynév vélhetően a *kuna* 'nyest' (ŠMILAUER i. m. 104, FNESz. *Kunna*), a *Nyerce* (1268: *Nerce*, Gy. 4: 271) pedig a *nerce* 'vidramenyét, nyérc' (FNESz.) jelentésű szláv állatnévből magyarázható. Mindkét állatnév közszóként (*kuna*, *nerce*) is átkerült a magyarba, így a hegynév belső keletkezésű is lehet a magyar állatnévi lexémából. Nem zárható ki továbbá a személynévi áttétel lehetősége sem (vö. ÁSz. *Kuna*). Az északi vonulatban csupán az *Orl* hegynévben szerepel állatnév alaki változás nélkül: alapszava az ósszláv **orъъ* 'sas' (FNESz. *Orló*) lehetett.

Az északi vonulat szláv eredetű névállományában a különböző épületek nevei is megjelennek hegyek nevéként: a *Hradissza* 'várhely' (FNESz. *Haragistya*), valamint a *Kapla* (1326: *Kapula* ~ *Kapala*, Gy. 2: 547) 'kápolna' jelentésű szóból való nevekben (FNESz. *Kapela*).

A szláv eredetű hegynevek felépítésében a főnevek mellett részt vesznek melléknevek is. A denotátum méretét jelöli a déli területen a *Mátra* hegynév, mely meglehetősen már a honfoglalás idején is, s a legvalószínűbb magyarázat szerint a déli szláv **Matora* (ti. *gora* vagy *planina*) tulajdonképpen 'öreg, azaz nagy (ti. hegy)' lehetett az alapszava (KISS L. 1997: 155–6). A hegy alakja szolgálhatott a névadás alapjául az *Oszra* ([1240]: *Oztro*, Gy. 1: 810) hegynév esetében, melynek alapszava az **ostrъ* 'hegyes, csúcsos; éles' (ŠMILAUER 1970: 135, FNESz.) jelentésű melléknév nőnemű alakja. A *Naszály* hegynév (1075/+1124/+1217: *Nazal*, Gy. 4: 209) közszoji előzménye pedig a nyugati szláv *nosal*

'nagy orrú (ember)' (KISS L. 1977: 103, FNESz.), s olyan hegyre utalhat, amelynek gerincén, oldalán előreugró, orrszerű domborzati idom van. A *Golboka* (1315/1339: *Gulbuka*, Gy. 1: 743, 767) hegynev *golbokъ* 'mély' jelentésű melléknév (FNESz. *Luboka*, ŠMILAUER i. m. 66) alapszava kevésbé valószínűsíti a hegynev elsődlegességét, minthogy ez a szemantikai tartalom nem jellemző a hegynevekre, s talán egy, a hegy melletti völgyben lévő vízfolyás neve vonódhatott át a kiemelkedés megnevezésére (vö. KMHsz. 1. *Holboka*). A *dolnъ* 'alsó' mindkét vonulat egy-egy nevében szerepel, s a déli *Dolna* bérce (1295: *Dolnaberchy*, Gy. 3: 42, 70) név előtagja, valamint az északi *Dolla* (1333/1334: *Dolla*, Gy. 2: 461, 512) név egyaránt a hegy viszonyított helyzetére utal (ŠMILAUER i. m. 56), magyarázhatók azonban a *dolina* 'völgy' jelentésű (FNESz. *Dolina*, ŠMILAUER uo.) szláv földrajzi köznévből is. Az északi vonulatban emellett a *vy-sokъ* 'magas' és a *čistъ* 'tisztá' melléknév is szerepel hegynevek alkotórészeként: *Viszoka* bérce, *Csiszta*-homlok. E melléknevekből alakult nevek mindegyikén és a főnevekből létrejött nevek egy részén is felismerhető a nőnemű ragozás, amely vélhetően a szláv nőnemű *gora* 'hegy' főtag melletti használatukkal vagy az ilyen helynevek analógiájával magyarázható.

3.2. Kétrészes nevek

A magyar névréteghez képest a szláv eredetű hegynevek körében meglehetősen csekély számú kétrészes névalakot találunk a szláv nevek között. A 'fekete hegy' jelentésű *Csernahora* (1243/1335/XVII.: *Csernahora*, Gy. 2: 457, 460, 533) és a 'köves hegy' jelentésű *Kamenahora* (1278: *Kamenahora*, Gy. 4: 210, 265) nevek második névrészeiben a szláv *gora* 'hegy' (ŠMILAUER 1970: 69) jelentésű földrajzi köznévből szlovák fejleménye rejlik.¹⁶

4. Egyéb réteg

A szláv és a magyar névadáson túl csupán az északi vonulatbeli *Rigel* (+1326/1330/1446: *Riegel*, Gy. 2: 495) hegynev kapcsán vetődik fel a németből való származtatás lehetősége: amely talán az ófelnémet *righe* 'szakadék, hasadék, szurdok' jelentésű főnévből alakulhatott. Egyedisége mindazonáltal kétségeket is ébreszt a származtatás helyességét illetően.

5. Összegzés

Dolgozatomban a különböző szempontú vizsgálatok során mindvégig két fő elvet tartottam szem előtt: céлом volt egyrészt a hegynevek kronológiai, származásbeli rétegeit bemutatni, másrészt két jól körülhatárolható terület hegyneveinek az összehasonlító elemzését elvégezni. A tárgyalás választott módja ugyan-

¹⁶ A hegynev a magyarba a szlovák nyelvben végbemenő *g > h* hangváltozást követően, azaz vélhetően a 12. században vagy azt követően kerülhetett át (ld. ehhez KNIEZSA 1938: 373).

akkor inkább az egyes névrétegeken belül megmutatkozó területi különbségeket hozta felszínre. Ezért különösen indokoltnak érzem a vizsgálati eredmények valamennyi célkitűzésre figyelmet fordító összefoglalását.

A szláv és a magyar névréteg összehasonlító vizsgálata során a legjelentősebb különbséget az egy- és kétrészes nevek arányában figyelhetjük meg: a magyar hegynévállományban inkább a kétrészes nevek dominálnak, de legalábbis a két szerkezeti típus nagyjából egyensúlyban van, a szláv névrétegben ezzel szemben az egyrészes nevek egyeduralmát tapasztaljuk. Ez egyértelműen mutatja a két nép névadási szokásaiban megmutatkozó alapvető különbségeket. A vizsgálat során — előzetes várakozásaimnak megfelelően — területi különbségek is megmutatkoztak; a két hegyvonulat belső keletkezésű magyar neveinek állományán belül az egy- és kétrészes névalakulatok arányában tapasztaltunk eltérést: az északi vonulat nevei között ugyanis valamivel több az egyrészes, mint a déli vonulat hegynevei között. Ez talán a szláv névmodell hatásával is magyarázható, az északi területen ugyanis — amint ezt a nagy számú szláv eredetű név is mutatja — nagyobb az egyrészes hegyneveket kedvelő szláv népesség aránya, s névadási, névhasználati szokásaik a magyar névhasználókra is hatással lehetnek.

A vizsgált névállományok között nyelvi szempontból nem lehet releváns különbségeket kimutatni. Azt mégis érdemes talán megemlíteni, hogy a szláv eredetű nevekhez másodlagosan kapcsolódó magyar földrajzi köznevek köre meglehetősen szűk a magyar előtagú nevekhez kapcsolódó földrajzi köznevek változatosságához képest. Ennek egyik magyarázatát azonban a szláv előtagú nevek csekélyebb számában is kereshetjük. Nem zárhatjuk ki másrészt annak a lehetőségét sem, hogy a szláv eredetű névrész mellett szereplő magyar földrajzi köznév nem képezte a valós nyelvhasználatban ténylegesen a hegynév részét, csupán mintegy magyarázó elemként szerepel a név mellett abból a célból, hogy — esetleg csak az oklevél megszövegezője — utaljon a nem áttetsző név által jelölt objektum fajtájára.

A két nép névalkotási, névváltoztatási szokásaiban lényeges különbség mutatkozik: míg ugyanis a belső keletkezésű (magyar) nevek jelentős része szintagmatikus szerkesztéssel, összetételekből jött létre mindkét területen, addig a szláv nevek között csupán elenyésző számban találkozunk hasonló alakulásmóddal. A formánssal való alakulás ugyanakkor a szláv névrétegben jellemző, míg a magyar hegynevek körében periférikus. A két hegyvidék közötti eltérések közül azt érdemes kiemelni, hogy az északi vonulat szláv eredetű nevei gyakrabban jelennek meg alakvi változtatás nélkül a magyar névrendszerben, ezzel szemben a déli vonulat szláv származású nevei szerkezetileg jobban igazodtak a magyar névrendszerhez: nagyobb arányban váltak kétrészesé földrajzi köznévvé hozzákapcsolásával. Ez esetleg a névhasználati szokások kölcsönhatásával is magyarázható. A két vonulat szláv eredetű névállományában a formánsok használatában

megmutatkozó különbségek pedig — délen csupán a nevek negyede, északon a fele alakult így — vélhetően abból fakadnak, hogy a magyar névhasználati szokások a déli vonulatban erőteljesebben hatottak a szláv névhasználók körében, míg északon jobban tartotta magát a szláv névalkotási norma.

Irodalom

- AOklt. = *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res hungaricas tempore regum andegavensium illustranta. I.* Főszerk. KRISTÓ GYULA. Bp., 1990.
- ÁSz. = FEHÉRTÓI KATALIN, *Árpád-kori személynévtár. 1000–1301.* Bp., 2004.
- BENKŐ LORÁND (1947), *Pilis, Piliske.* MNy. 43: 205–7.
- DÉNES GYÖRGY (1982), *Árnyék és verő.* NÉ. 7: 6–8.
- DÉNES GYÖRGY (1999), *Kőpes(t)* helynév Borsodnádásd határában. NÉ. 21: 107–12.
- DÉNES GYÖRGY (2005), Karsztföldrajzi szókincsünk középkori elemei és megjelenésük helyneveinkben. NÉ. 27: 162–9.
- ERDEY GYULA (1954), *Bükk.* Bp.
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II.* Negyedik, bővített és javított kiadás. Bp., 1988.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV.* Bp., 1963–1998.
- GYÖRFFY ERZSÉBET (2004), Az Árpád-kori folyóvíznevek lexikális szerkezetének jellemzői a Sajó vízgyűjtő területén. In: *Helynévtörténeti tanulmányok I.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 129–44.
- HEFTY GYULA ANDOR (1911), A térszíni formák nevei a magyar népnyelvben. Nyr. 40: 155–69, 206–16, 259–65, 300–8, 361–70, 458–62.
- HOFFMANN ISTVÁN (1993), *Helynevek nyelvi elemzése.* Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN (1999), A helynevek rendszerének nyelvi leírásához. MNyj. 37: 207–16.
- HOFFMANN ISTVÁN (2004), Az oklevelek helynévi szórványainak nyelvi hátteréről. In: *Helynévtörténeti tanulmányok I.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 9–61.
- JUHÁSZ DEZSŐ (1988), *A magyar tájnévadás.* NytudÉrt. 126. sz. Bp.
- KÁLMÁN BÉLA (1979), A „Földrajzi nevek etimológiai szótára”-ról. MNy. 75: 297–305.
- KISS LAJOS (1977), *Naszály és Nagy-szál.* Nyr. 101: 102–4. Újraközlése: KISS L. 1999b: 167–70.
- KISS LAJOS (1981), Szilágysági hegynevek. Nyr. 105: 97–101.
- KISS LAJOS (1984), Fenőkövel alakult földrajzi nevek. Nyr. 108: 236–40. Újraközlése: KISS L. 1999b: 30–5.
- KISS LAJOS (1986), Ómagyar tulajdonnév-vizsgálatok. MNy. 82: 162–9.
- KISS LAJOS (1988), Magyarország földrajzi és társadalmi arculata az Árpád-korban. MNy. 84: 129–55. Újraközlése: KISS L. 1999b: 227–54.

- KISS LAJOS (1991), Víz-, hegy- és völgynevek a középkori Heves megyéből. *MNy.* 87: 73–7.
- KISS LAJOS (1996a), A Kárpát-medence régi helynevei. *Nyr.* 120: 440–50. Újraközlése: KISS L. 1999b: 104–16.
- KISS LAJOS (1996b), A honfoglalás és a letelepedés a földrajzi nevek tükrében. *Magyar Tudomány* 1996: 964–71. Újraközlése: KISS L. 1999b: 96–103.
- KISS LAJOS (1997), Hegynevek a történelmi Magyarországon. *MNy.* 93: 154–68. Újraközlése: KISS L. 1999b: 117–32.
- KISS LAJOS (1999a), Az Árpád-kori Magyarország Liptó megyétől Pilis megyéig. *MNy.* 95: 9–25.
- KISS LAJOS (1999b), *Történeti vizsgálatok a földrajzi nevek körében*. Piliscsaba.
- KISS LAJOS (2001), *A hegyek és hegységek nevei*. Székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián. Bp.
- KMHsz. = *Korai magyar helynévszótár 1000–1350. 1. Abauj–Csongrád vármegye*. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN. Debrecen, 2005.
- KNIEZSA ISTVÁN (1938), Magyarország népei a XI-ik században. In: *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján I–II*. Szerk. SERÉDI JUSZTINIÁN. II, 365–472. Változatlan utánnyomás: Bp., 2000.
- PÓCZOS RITA (2003), A Sajó vízrendszerének nyelvi rétegei. *MNyj.* 41: 487–96.
- PÓCZOS RITA (2004), A Garam és az Ipoly víznévrendszerének nyelvi rétegei. In: *Helynévtörténeti tanulmányok I.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 105–27.
- RESZEGI KATALIN (2004), *Bérc, hegy és halom* a régi helyneveinkben. In: *Helynévtörténeti tanulmányok I.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 145–65.
- ŠMILAUER, VLADIMÍR (1932), *Vodopis starého Slovenska*. Praha–Bratislava.
- ŠMILAUER, VLADIMÍR (1970), *Příručka slovanské toponomastiky. Handbuch der slawischen Toponomastik*. Praha.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. I–III. Bp., 1967–1976. IV. *Mutató*. Bp., 1984.
- TÓTH VALÉRIA (2001), *Az Árpád-kori Abauj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára*. Debrecen.
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár I–*. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Bp., 1979–.